

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**SUOMEN SISÄISTÄ TURVALLISUUTTA KOSKEVAT PUOLUSTUSVOIMIEN
SUUNNITELMAT 1950-LUVULLA – PUOLUSTUSVOIMAT JA VUODEN 1956
YLEISLAKKO**

Kandidaatintutkielma

Kadetti

Panu Kaski

Kadettikurssi 93

Jalkaväkilinja

Maaliskuu 2009

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi	Linja
93. Kadettikurssi	Kranaatinheitinopintosuunta
Tekijä	
Kadetti Panu Kaski	
Työn nimi	
Suomen sisäistä turvallisuutta koskevat puolustusvoimien suunnitelmat 1950-luvulla – puolustusvoimat ja vuoden 1956 yleislakko	
Oppiaine, johon työ liittyy	Säilytyspaikka
Sotahistoria	Kurssikirjasto (MPKK:n kirjasto)
Aika Huhtikuu 2009	Tekstisivuja 20 Liitesivuja 0
<p>Tiivistelmä</p> <p>1950- luku oli tapahtumarikas politiikan saralla ja muun muassa vuoden 1956 yleislakon aikana puolustusvoimat joutui kohottamaan valmiuttaan kriisin aiheuttamien levottomuuksien vuoksi. Yleislakko ja sen aiheuttamat toimenpiteet puolustusvoimille sopivat ajallisesti tarkasteltuna tutkimuskohteeksi ja lähdemateriaaliakin oli saatavilla, joten tutkimuksen aiheeksi valittiin ”Puolustusvoimat ja vuoden 1956 yleislakko”.</p> <p>Lakko koski valtaosaa maan työpaikoista. Lakon ulkopuolelle jäivät ainoastaan valtakunnan elintärkeiden toimintojen ylläpitoon osallistuvat työntekijät, kuten valtionhallinnon välttämätön henkilöstö, yleisradion henkilökunta ja terveydenhoito, ulkovaltojen edustustojen henkilöstö ja diplomaattipostin käsittelijät sekä poliisi ja puolustusvoimat.</p> <p>Yleislakon ensimmäisistä päivistä lähtien eriasteisia levottomuuksia ilmeni ympäri maata. Lakon alkupäivien yhteenotot poliisin ja lakkolaisten kesken osoittivat sen, että työtaisteluun osallistuneet eivät karttaneet voimankäyttöä nopeuttaakseen tilanteen selviämistä. Osittain rajutkin yhteenotot huoltoasemilla ja joukkotilaisuuksissa ajoivat poliisin siihen tilanteeseen, että sen oli pyydettävä puolustusvoimilta virka-apua tilanteen rauhoittamiseksi.</p> <p>Lakko päättyi lopulta maaliskuun 20. päivänä 1956 kestätyään lähes kolme viikkoa. Valmisteluista huolimatta puolustusvoimien joukkoja ei käytetty yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidossa lakon aikana.</p> <p>Avainsanat: työtaistelut, lakot, yleinen järjestys ja turvallisuus, mellakat, puolustusvoimat, poliisi, virka-apu</p>	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	4
1.1. Taustaa	4
1.2. Aikaisemmat tutkimukset.....	4
1.3. Tutkimusongelma.....	6
1.4. Tutkimusmenetelmä	6
2. LEVOTTOMUUDET ALKAVAT	6
2.1. Yleislakko 1956	6
2.2. Levottomuuksia huoltoasemilla	7
2.3. Bensasota alkaa uudelleen, aseita poliisille	8
2.4. Puolustusministerin kanta virka-apuun	10
3. PUOLUSTUSVOIMIEN TOIMET YLEISLAKON AIKANA	13
3.1. Perusteet toiminnalle.....	13
3.2. Havaintoja järjestyksen turvaamisesta	13
3.3. Lakon antamat opetukset.....	17
4. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	19
LÄHDELUETTELO.....	22

1. JOHDANTO

1.1. Taustaa

Sotahistorian laitoksen tarpeen mukaan tutkimuksen alkuperäiseksi tutkimusaiheeksi valikoitui ”Suomen sisäistä turvallisuutta koskevat Puolustusvoimien suunnitelmat 1950-luvulla”. Aihe oli ennestään vieras tutkijalle, mutta tutkijan aikaisemmat turvallisuusalan opinnot helpottivat kuitenkin aiheeseen perehtymistä. Otsikon perusteella tutkittavana oli todella laaja asiakokonaisuus, joten tarkempi ajallinen rajausta tuli suorittaa ensi tilassa. Lähdemateriaalin löytäminen saattaisi myös muodostua haastavaksi, sillä Kansallisarkistossa sijaitsevat sisäistä turvallisuutta koskevat suunnitelmat olivat vielä osittain salaisia.

Aiheen rajaaminen aloitettiin valitsemalla tutkittavaksi kohteeksi vakoilu ja tietosuoja 1950-luvulla. Lähdemateriaalia etsittäessä kuitenkin huomattiin, että käsiteltävä aihe on edelleen liian laaja, ottaen huomioon tutkijan kokemus tieteellisen tutkimuksen tekemisessä. Rajaus tulisi suorittaa siten, että tutkittavana olisi jokin yksittäinen tapaus 1950-luvun Suomessa.

Poliittiseen historiaan tutustuminen toi mukanaan uusia mielenkiintoisia aiheita, joiden joukosta uskottiin löytyvän ajallisesti ja sisällöllisesti alkuperäisen otsikon mukainen tutkimuskohde. 1950-luku oli tapahtumarikas politiikan saralla ja muun muassa vuoden 1956 yleislakon aikana puolustusvoimat joutui kohottamaan valmiuttaan kriisin aiheuttamien levottomuuksien vuoksi. Yleislakko ja sen aiheuttamat toimenpiteet puolustusvoimille sopivat ajallisesti tarkasteltuna tutkimuskohteeksi ja lähdemateriaaliakin olisi saatavilla jonkin verran, joten aiheeksi valittiin ”Puolustusvoimat ja vuoden 1956 yleislakko”. Tutkimusprosessi lähtisi etenemään tutkimuslupa-anomuksella pääesikuntaan sekä yhteydenotoilla aiheeseen aikaisemmin perehtyneisiin henkilöihin.

1.2 Aikaisemmat tutkimukset

Yleislakosta on kirjoitettu verrattain paljon ja monessa lakkoo käsittelevässä tekstissä on myös sivuttu puolustusvoimien osallisuutta yleislakon aikaiseen järjestyksenpitoon yhteistyössä poliisin kanssa, mutta laajemmin puolustusvoimien tehtäviä lakon aikana ei ole selvitetty. Sen sijaan yleislakon syitä ja seurauksia sekä lakon aikaisia toimintoja on tutkittu laajasti Tomi Mertasen Jyväskylän yliopistolle tekemässä väitöskirjassa ”*Kahdentoista markan kapina- Vuoden 1956 yleislakko Suomessa*”. Mertasen väitöskirjassa mainitaan myös useaan

otteeseen puolustusvoimat sekä sen antama virka-apu poliisille, mutta ymmärrettävistä syistä Mertasen tutkimustyö ei paneudu kovin syvästi tekijöihin, joilla ei ollut viimekädessä ratkaisevaa merkitystä lakon järjestyksen ylläpidon tai päättymisen kannalta, joten yksityiskohtaisempaa tietoa aiheeseen liittyen täytyy etsiä muualta.

Myös vuoden 1956 Puolustusministeri Emil Skogin omaelämäkertateos ”*Sosialisti ja patriootti muistelee*” tarjoaa tietoa lakon aikaisista tapahtumista aikalaisen silmin nähtynä. Skog pääsi seuraamaan lakkoa läheltä aina ensimmäisistä neuvotteluista lähtien ja hän vastasi osaltaan myös puolustusvoimien osallisuudesta lakon tapahtumiin ollessaan silloinen puolustusministeri. Skogin omaelämäkerta ei ole varsinainen tutkimus, mutta sen tarjoama sisältö on kuitenkin varsin laaja, tosin vain yhden henkilön näkökulmasta esitettyä. Omaelämäkerran luotettavuus perustuu virkamiehen omaan kokemukSELLISUUTEEN.

Vuonna 2006 julkaistu ”*Suomen puolustusvoimat 1944–1974 - Puolustusvoimien rauhan ajan historia*” käsittelee koko puolustuslaitoksen toimintaa sotavuosia seuranneilla kolmella vuosikymmenellä. Tähän ajanjaksoon mahtuu mukaan myös yleislakko ja kirja kertoo useisiin eri lähteisiin perustuen, - mutta silti varsin suppeasti - puolustusvoimien osallisuudesta lakon aikaisiin tapahtumiin. Kirjan erittäin laaja lähdeluettelo tarjoaa tutkijalle runsaasti uutta materiaalia tiedonhakua varten.

Puolustusvoimien erilaisia tehtäviä yleislakon aikana käsitellään varsin kattavasti yliluutnantti Juuso Säämäsen Suomen Sotilasaikakauslehteen kirjoittamassa artikkelissa ”*Puolustusvoimat ja vuoden 1956 yleislakko*”. Artikkelissa kerrotaan lakon taustoista, puolustusvoimien sisäistä turvallisuutta ja järjestyksen ylläpitoa varten tehdyistä suunnitelmista, valmiuden kohottamisesta, lakon aikaisista tapahtumista sekä lakon aikaisten tapahtumien vaikutuksista puolustusvoimien operatiiviseen suunnitteluun. Artikkelissa tuodaan hyvin esille poliisin ja armeijan välinen yhteistyö sekä paneudutaan välillä yksityiskohtaisemmin tilanteisiin, joissa armeijan ja lakkolaisten välinen yhteenotto oli lähellä. Kyseinen kirjoitus on muodostunut päälukuni tärkeimmäksi lähteeksi.

Kuten edellä ilmeni, yleislakosta on kirjoitettu paljon, mutta teokset ja artikkelit käsittelevät aihetta etupäässä poliittiselta näkökannalta pureutumatta juurikaan yksittäisiin kahakoihin tai järjestyshäiriöihin. Tämä on tuottanut todella paljon ylimääräistä työtä, sillä useimmat kirjoitukset kertovat samoista asioista eivätkä lähdeluettelotkaan ole aina vieneet tutkimusta eteenpäin. Tuleva tutkimustyöni tulee siis olemaan ensimmäinen laajempi tutkimustyö, jonka tut-

kimuskohteena tulee olemaan puolustusvoimien toiminta yleislakon aikana. Lakko kesti hie-
man alle kolme viikkoa, mutta siinäkin ajassa ehdittiin tekemään melko mittavia valmisteluja
yleisen järjestyksen ja turvallisuuden säilyttämiseksi. Lakko oli myös hyvä opetus puolustus-
voimille siitä, että operatiivisessa suunnittelussa tulisi huomioida ulkoisten uhkien lisäksi
myös maan sisäiset uhat.

1.3 Tutkimusongelma

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää:

- Millä tavoin puolustusvoimissa varauduttiin yleislakon järjestyksen ylläpitoon?
- Minkälaisia toimenpiteitä valmiuden kohottaminen käynnisti?
- Mitä joukkoja järjestyksenpidollisiin tehtäviin käytettiin?

Poliisin ja armeijan välistä yhteistyötä pyritään havainnollistamaan kertomalla, miten joukko-
osastoissa suhtauduttiin virka-apupyyntöihin ja minkälaisia toimenpiteitä pyynnöt käynnisti-
vät.

1.4 Tutkimusmenetelmä

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Siinä pyritään kuvaamaan yksittäistä tapahtumaa
1950-luvun Suomesta ja löytämään sille mielekäs tulkinta sekä loogiset johtopäätökset. Tut-
kimuksessa perehdytään aiheeseen liittyvään kirjalliseen materiaaliin ja käytetään hyväksi
sota- arkiston kirjejäljennöksiä, joissa on tietoa eri osastoille annettujen käskyjen sisällöstä
virka-apupyyntöihin liittyen. Henkilöhaastatteluja ei ole tehty, sillä tapahtumista on kulunut
aikaa jo yli 50 vuotta ja näin ollen aikalaisten muistot yleislakosta eivät ole välttämättä enää
kovin yksityiskohtaisia.

2. LEVOTTOMUUDET ALKAVAT

2.1 Yleislakko 1956

Helmikuun 29. päivänä (karkauspäivä) vuonna 1956 Suomi oli juuri saamassa uuden presi-
dentin, kun maassa puhkesi noin kolme viikkoa kestänyt yleislakko. Lakon perimmäisenä
syynä olivat neuvottelukiistat MTK:n (Maataloustuottajain Keskusliitto) ja SAK:n (Suomen
Ammattiyhdistysten Keskusliitto) välillä. MTK vaati maataloustuotteiden hintojen nostamista

ja siitä hermostunut SAK puolestaan esitti vaatimuksensa palkkojen nostamisesta. Pääministeri Kekkonen koolle kutsumassa epävirallisessa istunnossa neuvottelut ajautuivat umpikujaan neuvotteluosapuolten vaatimusten johdosta ja sen seurauksena SAK julisti maahan yleislakon 29.2. klo 24.00. Vastaavasti MTK teki päätöksen maidon tuontilakosta, joka astui voimaan samaan aikaan kun yleislakkokin.¹

Lakko koski valtaosaa maan työpaikoista. Lakon ulkopuolelle jäivät ainoastaan valtakunnan elintärkeiden toimintojen ylläpitoon osallistuvat työntekijät, kuten valtionhallinnon välttämätön henkilöstö, yleisradion henkilökunta ja terveydenhoito, ulkovaltojen edustustojen henkilöstö ja diplomaattipostin käsittelijä sekä poliisi ja puolustusvoimat.²

Lakko sujui pääosin rauhallisesti ilman suurempia yhteenottoja, mutta huoltoasemilla käydyt kiistat lakkolaisten ja lakkovahtien välillä aiheuttivat toisinaan levottomuuksia. Poliisi turvasi yleistä järjestystä, mutta myös puolustusvoimia oltiin valmiita käyttämään järjestyksenpidollisiin tehtäviin muun muassa silloisen puolustusministeri Emil Skogin vastustuksesta huolimatta.

2.2 Levottomuuksia huoltoasemilla

Yleislakon ensimmäisistä päivistä lähtien eriasteisia levottomuuksia ilmeni ympäri maata. Lakon piiriin kuuluivat lähes kaikki ammatit, joita tuohon aikaan oli tarjolla, pois luettuna maan elintärkeiden toimintojen ylläpitoon osallistuvat alat. Näin ollen lakkolaisia oli paljon, eivätkä suinkaan kaikki lakon alaiset työntekijät olleet mielissään työtaistelusta. Maan elinkeinoelämä oli lamaanutunut lähes täysin ja julkinen liikenne pysähtynyt. Joidenkin ammattien harjoittajat jatkoivat työntekoaan lakosta huolimatta, eikä tällaisten ”rikkureiden” toimintaa katsottu hyvällä. Lakkojen aikana ammattiyhdistysliike jäsenineen piti rikkurityövoimaa vakavana uhkana työtaisteluiden onnistumiselle.³

Suuremmilta järjestyshäiriöiltä vältyttiin lakon alkupäivinä, mutta erityisesti linja-autoliikenne oli lakkolaisten hyökkäyksen kohteena. Lakosta huolimatta jatkuneen lento- ja autoliikenteen sekä bensiniinjakelun tajuttiin rikkovan lakkorintamaa. Lakkolaisten tunteita

¹ Mertanen, Tomi: Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa. Jyväskylä 2006, s. 65-73.

² Säämänen, Juuso: Puolustusvoimat ja vuoden 1956 yleislakko. Artikkelit Sotilasaikakauslehdessä 11/2006, s. 49.

³ Mertanen, 2006, s.12.

Rikkureiksi kutsuttiin lakon piiriin kuuluvia henkilöitä, jotka työseisauksesta huolimatta jatkoivat työntekoaan. Rikkurityövoima kuumensi lakkolaisten tunteita, joten rikkureita vahtimaan asetettiin lakkovahteja, joiden tehtävänä oli valvoa, ettei lakon alaista työtä tehtäisi.

kuohutti erityisesti se, että linja-autot jatkoivat liikennöintiä SAK:n antamien lakko-ohjeiden vastaisesti.⁴ Liikenteessä olevien linja-autojen liikkumista rajoitettiin väkijoukon muodostamalla tiesuluilla ja linja-autoihin sekä niiden kuljettajiin saatettiin käydä käsiksi ja heidän työntekoaan pyrittiin haittaamaan kaikin mahdollisin tavoin. Näillä toimenpiteillä yritettiin estää maantieliikenteen kulku koko maassa ja vauhdittaa siten lakon ratkaisua.⁵

Myös huoltoasemat saivat osansa lakkolaisten hulinoinnista. Yksityisille autoilijoille bensaa jakaneita huoltamoyrittäjiä uhkailtiin ja työntekoa häirittiin muun muassa lukitsemalla polttoainepumppuja. Levottomuuksien yltyessä lakkolaiset jopa sieppasivat huoltoasemilla työskenteleviä henkilöitä ja kaatoivat tankkaamaan tulleiden kuljettajien autoja.⁶

Poliisi oli vielä tässä vaiheessa saamiensa ohjeiden mukaisesti sivustaseuraaja ja pyrki puuttamaan mahdollisimman vähän lakkolaisten toimintaan. Niin kauan, kun vakavilta järjestyshäiriöiltä vältyttiin, tuli poliisin vain tarkkailla tilannetta. Neutraali suhtautuminen lakkolaisten ja linja-autonkuljettajien välisiin yhteydenottoihin saattoi aiheuttaa sen, että lakkolaiset koettelivat poliisin harkintakykyä entistä kiivaammin, muun muassa laajentamalla linja-autoliikenteen häirintään käyttämiään resursseja. Myös yksityisille autoilijoille bensaa jakaneet asemat joutuivat lakkolaisten vihan kohteeksi ja pian niiden läheisyydessä puhkesikin mellakoita, joissa vastakkain olivat lakkolaiset, yksityiset autoilijat, huoltamoyrittäjät ja poliisi.⁷

2.3 Bensasota alkaa uudelleen, aseita poliisille

Bensan jakelukiistoissa päästiin välillä sopuun, kun hallitus otti asian hoitaakseen. Bensan jakelu keskeytettiin ja asemat suljettiin 7.3. päivän ajaksi, jotta levottomuudet loppuisivat ja uusilla ohjeilla toimiminen voitaisiin aloittaa ikään kuin puhtaalta pöydältä. Uusien ohjeiden myötä bensaa saatiin jakaa valtion ja kuntien ajoneuvoille, sairaankuljetuksiin varatuille ajoneuvoille sekä polttonesteiden ja elintarvikkeiden kuljetuksiin. Jäljelle jäävä bensamäärä voitiin jakaa muille tärkeisiin kuljetuksiin osallistuville autoilijoille sillä poikkeuksella, että bensan kokonaisjakelumäärä sai olla vain puolet normaalista. Näillä toimenpiteillä huoltoasemien ympäristöt saatiin rauhoitettua joksikin aikaa ja poliisia kehoitettiin jälleen tarkkailemaan tilannetta ja säilyttämään järjestys huoltoasemilla. SAK sai asettaa huoltoasemille enin-

⁴ Mertanen, 2006, s. 12.

⁵ Säämänen, 2006, s. 50.

⁶ Mertanen, 2006, s. 123-125. Säämänen, 2006, s. 50-51.

⁷ Säämänen, 2006, s. 50, Mertanen, 2006, s. 152, 335.

tään kolme lakkovahtia, joiden ensisijainen tehtävä oli jakelun tarkkailu.⁸

Noin viikon kuluttua bensanjakelun uudelleenorganisoinnista SAK tiukensi entisiä lakkorajoja. Uudet lakkorajat eivät kuitenkaan riittäneet SAK:lle. Pari päivää rajojen tiukentamisilmoituksen jälkeen se aloitti bensasodan uudelleen, koska katsoi kulkulaitosministeriön tahallisesti yllyttävän linja-autoliikennettä rikkuruuteen. Bensavarastot oli asetettu lakkoon ja jälleen huoltoasemilla esiintyi järjestyshäiriöitä. Levottomuudet puhkesivat samanlaisina haitante-koina kuin lakon alkupäivinäkin. Lakon ulkopuolelle jääneet työntekijät alkoivat tuskastua, sillä heidän työntekonsa vaikeutui jatkuvista levottomuuksista ja bensa jakeluongelmista johtuen. Työnantajien usko hallitusta kohtaan alkoi horjua, sillä sen toimenpiteet työrauhan turvaamiseksi ja maan järjestyksen palauttamiseksi eivät olleet riittäviä. Myös poliisi oli tyytymätön hallituksen toimintaan, sillä poliisille annetut toimintaohjeet eivät olleet riittäviä mellakoinnin kitkemiseksi maasta. Maassa puhkeaisi pian avoin kapina, joka saattaisi johtaa entistä syvempiin kriiseihin ja levottomuuksiin.⁹

Tilannetta lakon alkupäivistä lähtien läheltä seurannut ylipoliisipäällikkö Urho Kiukas huomasi myös kiristyneen tilanteen ja lähetti 17.3. sisäministerille kirjeen, jossa totesi muun muassa seuraavaa: ”Poliisi on jännittänyt voimansa äärimmilleen ja miehet alkavat väsyä. Alituiset häilytykset ja varuillaan olo rasittavat mieliä ja yleinen hermostuneisuus alkaa päästä valalle. Sitä paitsi alkaa poliisin arvovalta olla vaakalaudalla, kun se ei saa mitään pysyvää ja näkyvää rauhoittumista aikaan, eikä kykene estämään häiriöitä, vaikka toimiikin päättäväisesti ja tahdikkaasti. Poliisista ja sen toiminnasta puhutaan paikallisten lakkojohdon järjestämässä yleisissä kokouksissa ja mm. Helsingissä on todettu, että poliisia on tahallaan johdettu harhaan.”¹⁰

Poliisin omat resurssit alkoivat olla riittämättömiä yhä jatkuvaa mellakointia vastaan. Armeija oli kohottanut valmiuttaan, mutta vielä ei ollut aika laittaa sotaväkeä lakkolaisia vastaan. Miten pitkälle työtaistelun annettaisiin edetä, kunnes armeijaa käytettäisiin ensimmäisen kerran rauhoittamaan tilannetta? Kun pamput ja kaasupistoolit eivät enää tuntuneet riittävältä voimakeinoilta mellakoiden rauhoittamiseksi, alettiin suunnitella poliisin aseistamista näkyvämmiin. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että poliisi kantaisi konepistoolia näkyvästi esillä, ei ainoastaan selässä.¹¹

⁸ Säämänen, 2006, s. 53, Mertanen, 2006, s. 359.

⁹ Mertanen, 2006, s. 213, 214, 129, Suomen puolustusvoimat 1944–1974, 2006, s. 97.

¹⁰ Mertanen, 2006, s. 215.

¹¹ Mertanen, 2006, s. 215, 337.

Maaliskuun 17. ja 18. päivän välisenä yönä SAK:n johto päätti käynnistää ”*Operaatio Iltatähden*”. Operaatiota oli mahdollisesti valmisteltu jo pidemmän aikaa, sillä käynnissä olevasta bensanjakelukiellosta huolimatta öljy-yhtiöt kuljettivat polttoainetta Kokkolan satamasta huoltoasemille ja tällainen toiminta katsottiin rikkuruudeksi, jota ei missään nimessä suvaittu työtaistelun aikana. Operaatiossa tukittiin Kokkolan Ykspihlajan öljysataman ulosmenotiet ylikäytävälle ajettulla junalla ja vaunuilla tarkoituksena sulkea säiliöautot sataman alueelle ja näin estää polttoaineiden jakelu. Aamuyöllä kahden aikaan käynnistetyssä operaatiossa sataman tasoristeykseen ajettiin kaksi veturia ja 27 vaunua. Toinen veturi palasi takaisin talleille toisen jäädessä paikalle varmistamaan, ettei tietä voitu avata työntämällä vaunut sivuun.¹²

Vaasan läänin poliisi arveli, että lakkolaisten yritykset bensiininjakelun keskeyttämiseksi aiheuttaisivat laajempia levottomuuksia. Läänin poliisitarkastaja oli sitä mieltä, että alueen poliisivoimat tuli aseistaa näkyvästi ja siten ennaltaehkäistä uusien laittomuuksien syntyminen. Pohjanmaan sotilasläänin pyydettiin luovuttamaan kymmenen konepistoolia, patruunoita sekä lippaita poliisien aseistamiseksi. Luvan aseiden luovutukseen antoi yleisesikunnan päällikkö, sillä Pohjanmaan sotilasläänin komentaja katsoi, ettei voinut luovuttaa aseita ilman pääesikunnan lupaa.¹³

Aamuyöllä alkanut Operaatio Iltatähti kesti seuraavaan päivään kello 17:ään saakka. Tuolloin tilannetta purkamaan saapuivat Seinäjoen varikkopäällikkö yhdessä konepistoolien aseistautuneiden poliisien kanssa. Aseiden käytölle ei ilmennyt tarvetta, joten poliisi pidatti veturinkuljettajat ja varikkopäällikkö ajoi risteysalueen tukkona olleen veturin pois paikalta. Operaatio Iltatähti päättyi rauhallisesti kestätyään alle vuorokauden, eikä Vaasan läänin poliisin pelkäämiä laajempia levottomuuksia ilmennyt ainakaan Kokkolan seudulla. Muualla maassa sen sijaan esiintyi levottomuuksia, joskaan ei yhtä suuressa mittakaavassa kuin Kokkolassa. Tilanteen jännittymisen vuoksi osa Viestirykmentin vanhemmasta varusmiesikäluokasta asetettiin hälytysvalmiuteen ja Tampereen ilmatorjuntapatteriston kantahenkilökunta sekä varusmiehet määrättiin pysymään varuskunnassa.¹⁴

2.4 Puolustusministerin kanta virka-apuun

Huoltoasemien järjestyshäiriöiden ja yleisten levottomuuksien yltyessä poliisin taholta selitettiin, että poliisivoimat eivät yksinään kyenneet turvaamaan järjestystä ja toivoivat puolustus-

¹² Auto- ja kuljetusalan lehti, 1.3.2006, s. 18.

¹³ Säämänen, 2006, s. 53.

¹⁴ Auto- ja kuljetusala, 2006, s. 18, Säämänen, 2006, s. 53.

laitokselta apua.¹⁵ Yleislakon aikaan Suomen puolustusministerinä toimi Emil Skog, joten virka-apupyyntö tuli hänen käsiteltäväkseen. Alusta lähtien Skog oli sitä mieltä, että valtakunnallisesti ei olla vielä niin syvässä kriisissä, että armeijaa tarvitaan turvaamaan järjestystä. Poliisin tuli toistaiseksi pärjätä omilla miehillään. Skog ilmoitti ykskantaan: ”*Jos poliiseja on liian vähän, ottakaa niitä lisää. Suomen armeijaa ei saa sekoittaa lakkolaisten ja työnantajien välisiin kiistoihin, sillä sotilaiden ja poliisien päämäärät ja menettelytavat ovat täysin vastakkaiset. Poliisin tehtävänä on mahdollisimman pienin uhrein pitää järjestystä yllä, kun taas armeijan tehtävänä periaatteessa on mahdollisimman suurta tuhoa tuottamalla nopeasti lannistaa vastustaja. Maassa on lakko, jonka avulla pyritään saamaan lisää palkkaa.*

Kysymyksessä ei ole yhteiskuntajärjestelmän väkivaltainen kumoaminen. Suomen armeijaa ei komenneta lakkolaisia vastaan, ei ainakaan minun toimestani.”¹⁶

Skog piti siis mahdottomana sekoittaa puolustusvoimia lakkotaisteluun. Hänen mukaansa puolustusvoimat eivät olleet päteviä tai tottuneita pitämään huolta järjestyksestä, vaan pikemminkin vain ampumaan. Skog oli sikäli oikeassa, ettei puolustusvoimien käyttö järjestyksen ylläpidossa soveltunut kaupungistuneeseen yhteiskuntaan. Tähän vaikuttivat muun muassa sotilaiden kurinalaisuuteen ja luotettavuuteen liittyvät ongelmat sekä se, että puolustusvoimien puuttuminen lakkotilanteisiin kärjisti ristiriitoja ja lisäsi joukkojen suuttumusta. Armeijan käyttö oli poissa laskuista, joten poliiseille olisi täytynyt antaa selvempi tuki.¹⁷ Oliko syytä Skogin luottamuspuola sotilaiden harkintakykyä kohtaan ratkaistaessa rauhan ajan kriisiä vai uskoiko hän vakaasti siihen, että poliisin omat resurssit olisivat riittävät? Joka tapauksessa poliisi toimisi omillaan kunnes toisin käskettäisiin.

Puolustusministerin ja puolustusvoimain komentajan Kaarlo Heiskasen näkemykset virkaavun antamisesta poikkesivat hieman toisistaan, kuten komentajan 6.3.1956 antamasta käskystä käy ilmi.

”Viranomaisten pyydettyä puolustuslaitoksen virka-apua on kuitenkin ilmoitettava ennen toimenpiteisiin ryhtymistä suunnitelluista toimenpiteistä pääesikunnan operatiiviselle osastolle tai erittäin tärkeissä tapauksissa vastuualueiden komentajat suoraan puolustusvoimain komentajalle. Tämä ei kuitenkaan saa hidastaa todella välttämättömien toimenpiteiden suoritusta. Tehtävään asetetuille osastoille on selvitettävä sen luonne ja tarkoitus.”¹⁸

¹⁵ Skog, Emil: Sosialisti ja patriootti muistelee. Porvoo 1971, s. 388.

¹⁶ Skog, s. 388.

¹⁷ Mertanen, 2006, s. 142, 129.

¹⁸ Kansallisarkisto, T26965 Hh5.

Skogin keskusteltua puolustusvoimain komentajan ja sisäministeri Vilho Väyrysen kanssa asetettiin toimikunta seuraamaan lakon tilanteen kehitystä ja selvittämään sitä sisä- ja puolustusministerille. Toimikunnan jäseniä olivat yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Tauno Viljanen, ylipoliisipäällikkö Urho Kiukas, puolustusministeriön kansliapäällikkö Kalle Lehmus ja Helsingin poliisikomentaja Erik Gabrielsson.¹⁹

Eduskunnan puoluesihteerä Väinö Leskinen teki ehdotuksen, että maassa julistettaisiin poikkeustila, jolle levottomuuksia saataisi loppumaan. Tämän ehdotuksen kuittasi silloinen valtiönvarainministeri toteamalla, että laki ei tuntenut poikkeustilaa, mutta kylläkin sotatilan julistamisen.²⁰ Leskinen toisti myöhemmin ehdotuksensa puolustusvoimien käyttämisestä tilanteen selvittämiseen, mutta ehdotusta vastustettiin jälleen, sillä sen vain uskottiin lisäävän levottomuuksia. Myöhemmin Leskisen ehdotukset kantautuivat myös sotilaspiirien tietoon ja huhupuheet armeijan mukaan vetämisestä järjestyksenpitoon aiheuttivat liikehdintää varuskunnissa. Muun muassa Turun varuskunnassa suunniteltiin osaston perustamista, jonka tehtävänä olisi palauttaa järjestys kaupungissa. Lakkolaisetkin saivat vihiä tällaisen osaston koamisesta ja uhkasivat hyökätä varuskuntaan ja estää osaston perustamisen. Puolustusministeri Skog sai myös tietoonsa lakkolaisten aiheet ja kielsi jyrkästi varuskuntaan hyökkäyksen, sillä puolustusvoimat ei missään nimessä taipuisi sellaiseen ja lopputulos voisi olla murheellinen lakkolaisten kannalta. Tapausten johdosta kenraalimajuri Viljanen antoi Turun varuskunnalle määräyksen, jonka mukaan armeija ei saanut sekaantua yleislakkoon millään tavalla.²¹

Maaliskuun seitsemäntenä päivänä, kun lakko oli kestänyt jo viikon, Skog lähetti pääesikunnalle kirjeen, jossa hän ilmoitti, että kaikki poliisilta tulevat virka-apupyynnöt tulisi ohjata puolustusministeriön ratkaistaviksi sotilasläänien esikuntien sijaan. Tällä toimenpiteellä haluttiin estää puolustuslaitoksen joukkojen liian aktiivinen käyttö järjestyksenpidollisissa tehtävissä.²²

Skog toi vielä ilmi kantansa hallituksen toimintaan järjestyksen palauttamiseksi. Mikäli hallitus ei kyennyt hallitsemaan tilannetta, sen oli myönnettävä, että maan työtaistelu oli muuttunut kapinaksi. Levottomuuksien vuoksi kiristynyt tilanne ei kuitenkaan vaatinut vielä sotilaallista voimankäyttöä, sillä neuvotteluissa oli kyse etupäässä palkoista ja ne tulisi hoitaa rau-

¹⁹ Suomen puolustusvoimat 1944–1974: Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. WS Bookwell Oy 2006, s. 97.

²⁰ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, 2006, s. 97.

²¹ Skog, s. 388.

²² Säämänen, 2006, s. 51.

hanomaisesti ilman aseita.²³

3. PUOLUSTUSVOIMIEN TOIMET YLEISLAKON AIKANA

3.1 Perusteet toiminnalle

Vuonna 1953 julkaistussa käskyssä annettiin ohjeet maan sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta. Tästä operatiivisesta käskystä käytettiin peitenimeä ”Aluetuotanto”. Ensimmäiseksi tehtäväksi puolustusvoimille käskettiin omien toimintaedellytysten turvaaminen. Tehtäviin sisältyivät esikuntien ja viestiyhteyksien turvaaminen sekä varuskunta-alueiden ja taisteluvälinemateriaalin suojaaminen. Toiseksi tehtäväksi käskettiin valtakunnallisten kohteiden, kuten hallintorakennusten, viestinnän, sähköntuotannon ja liikenteen solmukohtien suojaaminen ja vartiointi. Käskyn mukaan vastuualueiden komentajat vastaisivat itse virka-apun antamisesta poliisille mikäli yleisen järjestyksen ja turvallisuuden varmistaminen sitä vaatisi. Uudenmaan sotilasläänin joukot vastaisivat Helsingin alueen suojatehtävistä puolustusvoimien komentajan alaisuudessa. Muut vastuualueet toimisivat oman komentajansa johdolla.²⁴

Panssariprikaati tulisi toimimaan erityistehtävässä ylijohdon reservinä ja sen ensisijaisena toimintasuuntina olisivat Helsingin, Turun, Kymenlaakson ja Kemin- Oulun alueet.²⁵

3.2 Havaintoja järjestyksen turvaamisesta

Lakon alkupäivien yhteenotot poliisiin ja lakkolaisten kesken osoittivat sen, että työtaisteluun osallistuneet eivät karttaneet voimankäyttöä nopeuttaakseen tilanteen selviämistä. Osittain rajutkin yhteenotot huoltoasemilla ajoivat poliisiin siihen tilanteeseen, ettei virka-apupyynnö puolustusvoimille tuntunut enää liioitellulta. Maaliskuun 6. päivästä lähtien puolustusvoimille alkoikin tulla pyyntöjä varautumisesta avunantoon mahdollisten voimistuvien levottomuuksien varalta.²⁶

Virka-apupyynnöihin johtaneita järjestyshäiriöitä esiintyi ympäri maata, mutta erityisen uhkaava tilanne oli pääkaupunkiseudulla, jossa lakkolaiset hulinoivat eri puolilla kaupunkia noin neljänsadan hengen osastona. Yhteenotoissa loukkaantui poliiseja sekä lakkolaisia ja aineellista vahinkoa aiheutti muun muassa mereen työnnetty hiekoitusauto, jonka kuljettaja apu-

²³ Skog, s. 388.

²⁴ Säämänen, 2006, s. 50, Kansallisarkisto, T26965 Hh5, T26862 E7.

²⁵ Säämänen, 2006, s. 50.

²⁶ Kansallisarkisto, T26965, Hh5.

miehineen pidätettiin lakkolaisten toimesta. Poliisikomentaja Gabriëlssonin ilmoituksen mukaan poliisi ei pystyisi enää hallitsemaan tilannetta käytössä olevilla poliisivoimilla. Gabriëlsson oli myös antanut poliisille ohjeet tulen avaamisesta, mikäli häiriköivä väkijoukko yrittäisi tunkeutua poliisiasemalle.²⁷ Pääesikunnan operatiivisen osaston tilannekeskus sai maaliskuun 6. päivän aikana ilmoituksia lakkolaisten aiheuttamista häiriöistä ainakin Lahdesta, Jyväskylästä, Lappeenrannasta, Imatralta ja Rovaniemeltä, jossa useaan sataan nouseva lakkolaisjoukko liikehti kadulla.²⁸

Presidentti ja hallitus eivät olleet ottaneet aktiivisesti osaa neuvotteluihin lakon ratkaisemiseksi, joten puolustusvoimia oli lähestytty avunantopyynnöin ainoastaan poliisin toimesta. Valtakunnallisten levottomuuksien ja yhteenottojen sekä poliisin virka-apupyynnöiden vuoksi puolustusvoimien sisäinen valmiuden kohottaminen toteutettiin oma-aloitteisesti omien laadittujen suunnitelmien mukaisesti.²⁹

Pääesikunnasta 5. maaliskuuta annetun käskyn mukaan ainakin divisioonien sekä Pohjanmaan- ja Uudenmaan sotilasläänin komentajien tuli kohottaa valmiutta alueillaan. Valmiuden kohottamiseksi Pääesikunnan, vastuualueiden ja varuskuntien esikuntien tuli aloittaa tehostettu päivystys ja kaikki poliisin esittämät virka-apupyynnöt tuli ohjata Aluetuotanto -käskystä poiketen puolustusvoimien komentajan ratkaistaviksi. Valmiuden kohottamiskäskystä huolimatta puolustusvoimien joukkoja ja henkilöstöä kiellettiin puuttumasta millään tavoin oma-toimisesti levottomuuksiin ja järjestyshäiriöihin, sillä tilannetta ei haluttu provosoida enempää. Käskyssä kehoitettiin kiinnittämään erityistä huomiota virka-apuosastojen johtajien valintaan ja toimenpiteiden maltillisuuteen. Virka-apu tulisi antaa riittävän suurena, jottei osasto pienudellaan houkuttelisi vastatoimenpiteisiin. Lisäksi käskettiin tarkastaa järjestystä ja turvallisuutta koskevat suunnitelmat tilannetta vastaaviksi sekä annettiin ohjeet tilanneilmoitusten lähettämisestä päivittäin pääesikunnan operatiiviselle osastolle.³⁰

Tilanneilmoituksilla pyrittiin nopeuttamaan tiedonkulkua ja pitämään yllä mahdollisimman reaaliaikaista tilannekuvaa. Tiedonkeruun keskittämisen avulla voitiin tehokkaasti jakaa informaatiota operatiivisille vastuualueille päätöksenteon tukemiseksi. Tiedon kerääminen oli lakon vuoksi hankalaa, sillä liikkeellä oli jatkuvasti huhuja, joita lakon molemmat osapuolet pyrkivät muokkaamaan oman toimintansa kannalta edullisiksi. Tästä johtuen aloitettiin puolustusvoimien piirissä myös oma tiedonhankinta. Maaliskuun 7. päivästä lähtien Pääesikun-

²⁷ Kansallisarkisto, T26965, Hh5.

²⁸ Kansallisarkisto, T26965, Hh5.

²⁹ Säämänen, 2006, s. 50.

³⁰ Kansallisarkisto, T26965 Hh5, Säämänen, 2006, s. 51.

nan eri osastot lähettivät siviilipukuisia upseereita tarkkailemaan joukkokokouksia ja lakkolaisten liikehdintää. Tiedustelutiedot lähetettiin Pääesikuntaan valtakunnallisia tilanneilmoituksia varten. Tiedustelun kohteina olivat kaupunkien ulosmenoteiden ja joukkokokousten lisäksi myös yksittäisiä tunnettuja kommunisteja. Erityisen kiinnostuneita oltiin helsinkiläisen Eero Hautojärven tekemisistä, sillä häntä epäiltiin yhdeksi Etelä-Suomen levottomuuksien aiheuttajista.³¹

Myös lakkolaisten puolelta oli havaittavissa tiedustelutoimintaa. Tarkkailua suorittivat muun muassa polkupyörin varustetut partiot sekä moottoripyörillä liikkuvat lähetit käskyjen ja ohjeiden kuljettajina. Eräällä paikkakunnalla arveltiin poikien osallistuneen kantahenkilökunnan liikkeiden seuraamiseen kasarmin ja asuntoalueen välillä.³²

Mikäli yleislakon levottomuudet olisivat kasvaneet niin laajamittaisiksi, että Helsingin turvallisuus ja valtion hallinnon toimintavapaus olisivat olleet vaarassa, eikä yksistään poliisin voimat riittäisi palauttamaan järjestystä, olisi vastuu järjestyksen ylläpidosta siirtynyt poliisilta Helsingin sotilaspiirin päällikölle. Tällä suunnitelmalla olisi pyritty järjestyksen palauttamiseen koko Suur- Helsingin alueella yhdessä poliisin kanssa. Mikäli järjestyksen palauttaminen ei olisi ollut mahdollista, olisivat poliisi ja puolustusvoimien joukot siirtyneet eteläisen Helsingin alueelle ja turvanneet valtionhallinnon keskeisimmät toiminnot. Tehtäviin olisi käytetty alueen koulutuskokoonpanossa olevia joukkoja kuten kaartin varuskunnan vartiopataljoonaa ja Kadettikoulua. Juuso Säämänen kirjoittaa aiheesta seuraavaa: ” *Vartiopataljoonan suojauskohteina olivat valtiojohdon kannalta tärkeimmät kohteet kuten Presidentinlinna ja puolustusministeriö. Kadettikoulun tehtävänä oli suojata Sörnäisten öljysatama sekä Laajasalon – Santahaminan alueet. Jääkäripataljoona 2 toimi Helsingin alueen reservinä Malminkartanon – Pakilan alueella, josta sitä valmistauduttiin käyttämään iskujoukkona kantakaupungin järjestyksen palauttamiseen. Merisotakoulun ja rannikkotykistön joukkojen tehtävänä oli valvoa Helsingin edustan merialuetta sekä suojata Suomenlinna* ”.³³

Ylijohdon reservinä toiminutta Panssariprikaatia oli valmistauduttu käyttämään erityistehtävissä pääkaupunkiseudun sekä Oulun- Kemin suunnassa. Järjestyshäiriöiden jatkuessa antoi puolustusvoimain komentaja 7. maaliskuuta Panssariprikaatin komentajalle esikäskyn valmistautua taisteluosaston muodostamiseen, jonka tuli koostua jääkäripataljoonasta ja jota tuli

³¹ Säämänen, 2006, s. 52.

Eero Hautojärvi oli puolueaktiivi ja entinen poliisi. Hänen väitettiin toimineen muun muassa vuoden 1949 Kemin mellakoiden kenttäjohtajana ja kommunistisena organisaattorina.

³² Kansallisarkisto, T26862 E7.

³³ Säämänen, 2006, s. 52.

vahventaa panssarivaunuin. Osasto siirtyisi Hyrylän alueelle ainoastaan puolustusvoimien komentajan käskyllä ja sen tuli suorittaa marssillaan talviliikkuvuuskokeiluja. Hyrylässä osasto osallistuisi yhteistoimintaharjoitukseen Sotakorkeakoulun ja Taistelukoulun kanssa.³⁴

Maaliskuun 8. päivänä muodostettiin osasto H, joka nimettiin komentajansa everstiluutnantti Honkasen mukaan. Osasto H koostui moottoroidusta jääkärikomppaniasta, joka muodostettiin jääkäripataljoona 4:stä sekä panssarikoulun henkilöstöstä. Panssarirykmentin henkilöstöstä muodostettiin taisteluosastoon panssarivaunukomppania, jonka ajoneuvoiksi varattiin T-26-panssarivaunuja sekä saksalaisia rynnäkkötykkeitä. Vaikka puolustusvoimien komentaja oli käskyllään antanut tehtäväksi muodostaa osasto koulutuksellista yhteistoimintaa ja talviliikkuvuuskokeiluja varten, oli sen todellisena tehtävänä toimia puolustusvoimien komentajan reservinä sisäisen järjestyksen palauttamiseksi pääkaupunkiseudulla.³⁵

Osastolle tiedusteltiin marssireitti Hyrylän kautta Helsinkiin ja se varustettiin harjoitusampumatarvikkeiden lisäksi kovilla ammuksilla. Osastolle jaettiin myös pääesikunnan radioverkkojen taajuudet tilanneilmoitusten ja mahdollisten käskyjen varalta. Valmisteluista huolimatta osaston ei tarvinnut missään vaiheessa osallistua järjestyksenpidollisiin tehtäviin yleislakon aikana, vaikka sen liikkeellelähetovalmius kohotettiin neljään tuntiin maaliskuun 16. päivän suurmarssien vuoksi. Myös muiden puolustusvoimien joukkojen valmiutta kohotettiin maaliskuun 16. varalle, sillä edeltävänä päivänä Pääesikunnan operatiivinen osasto oli saanut tietoja marssin aikana järjestettävistä häiriöistä. Ainakin Suomen kommunistisen puolueen tiedettiin antaneen lakkolaisille käskyjä järjestää mellakoita marssin kulkureittien varrelle.³⁶

Yleislakon aikaan juuri Kadettikoulusta valmistunut, myöhemmin kenraalikutnaan ja sekä puolustusvoimain komentajan virkaan, että presidentin adjutantiksi noussut Veikko Vesterinen kuvaa yleislakon aikaisia tunnelmia:

”Keväällä 1956 koimme Kuopiossakin yleislakon ja Kekkonen valtaantulon. Minut määrättiin joukkueen kokoisen osaston kanssa vartioimaan Neulamäen asevarikkoa mahdollisilta kapinayrityksiltä. Sain siis hetken jatkaa koulupoikana aloittamaani vartiointitehtävää. Tilanne otettiin vakavasti. Järjestettiin varikkoalueen puolustus, kovat patruunat piipussa. Varikon oma väki oli innolla mukana. Opetin heille kranaatinheitin suora-ammunnan maalialueina varikon porttien edustat. Into oli niin kova, että oli syytä pelätä kranaattien alkavan lentää

³⁴ Kansallisarkisto, T26965 Hh5, Säämänen, 2006, s. 52.

³⁵ Säämänen, 2006, s. 52.

³⁶ Säämänen, 2006, s. 53, Kansallisarkisto, T26965, Hh5.

*pienestäkin aiheesta. Ei myöskään voi epäillä, etteikö pitkälinen sodankäynti olisi ollut mahdollista, olikan varikolla vielä runsaasti sodanaikaisia ampumatarvikkeita. Kaikkea ei ollut kaadettu Neulalahteen”.*³⁷

Nopean virka-avun mahdollistamiseksi puolustusvoimien komentaja käski kaikkien varuskuntien komentajia pysymään virkapaikallaan lakon aikana. Vastoin pääesikunnan operatiivisen osaston saamia tietoja ja vaikka eri puolilla maata järjestettyihin marsseihin ja lakkotilaisuuksiin osallistui yhteensä lähes 200 000 ihmistä, sujuivat tilaisuudet rauhallisesti eikä poliisin tai puolustusvoimien tarvinnut puuttua tilaisuuden kulkuun.³⁸

Lakko päättyi lopulta maaliskuun 20. päivänä 1956 kestätyään lähes kolme viikkoa. Samana päivänä Pääesikunnan operatiivinen osasto antoi käskyllään luvan peruuttaa yleislakon johdosta suoritettut valmiustoimenpiteet varuskunnissa sitä mukaa, kun olot ovat palautuneet normaaleiksi. Tilanneilmoituksia lähetettäisiin edelleen tarpeen vaatiessa.³⁹ Valmisteluista huolimatta puolustusvoimien joukkoja ei käytetty yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidossa lakon aikana.⁴⁰

3.3 Lakon antamat opetukset

Palkkakiistasta alkanut lakko päättyi lopulta, kun SAK sai vaatimansa 12 markan korotuksen palkkoihin. Lakon aika vältyttiin vakavilta mellakoilta, vaikka yhteenottoja poliisin ja lakkoilaisten välillä esiintyikin eri puolilla maata. Erityisesti bensanjakelun ja bussiliikenteen jatkumisesta johtuneet mielenosoitukset aiheuttivat järjestyshäiriötä, joissa loukkaantui poliiseja, lakkolaisia, ammattiautoilijoita ja yksittäisiä huoltamoyrittäjiä.⁴¹

Puolustusvoimien joukkojen ei tarvinnut puuttua lakon kulkuun missään vaiheessa, vaikka valmiutta olikin kohotettu ja suunnitelmat olivat valmiina. Puolustuslaitoksen osuus lakkotaitelun aikaisten levottomuuksien rauhoittelijana jäikin melko vähäiseksi, mutta se antoi silti oivan tilaisuuden testata omia suunnitelmia sisäisen turvallisuuden varmistamiseksi. Koska lakko järjestettiin rauhanajan olosuhteissa, edellytti se puolustusvoimilta ennen kaikkea omien kohteiden, kuten varikkojen ja varastojen suojaamista sekä poliisille annettavan virka-avun nopeaa järjestämistä ja tilanteen kehityksen jatkuvaa seuraamista. Näiden toimenpiteiden

³⁷ Suomen puolustusvoimat 1944–1974, 2006, s. 97.

³⁸ Kansallisarkisto, T26965 Hh5, Säämänen 2006, s. 53.

³⁹ Kansallisarkisto, T26965 F11.

⁴⁰ Säämänen, 2006, s. 53.

⁴¹ Mertanen, 2006, s. 237, 158.

lisäksi myös viestiyhteyksien järjestely ja ylläpito tuli turvata siten, etteivät lakon aikana ilmenevät mahdolliset haitanteot pääsisi vaikeuttamaan puolustusvoimien toimintaa.⁴²

Valmiuden kohottamisen katsottiin sujuneen suunnitelmien mukaisesti ilman suurempia ongelmia. Varikkojen vartioinnin tehostaminen kuitenkin osoittautui suunniteltua työläämmäksi, sillä varikoilla työskentelevien siviilihenkilöiden keskuudessa ilmeni epätietoisuutta siitä, että kuuluvatko he lakon piiriin vai voivatko he jatkaa normaalisti työskentelyään. Epäselvissä tilanteissa varikkojen vartiointia tehostettiin sotilasvartioita käyttäen.⁴³

Vakavimmaksi ongelmaksi toimintavalmiuden kohottamisen yhteydessä ilmenivät sekaanukset johtosuhteissa. Poliisin taholta esitetyt virka-apupyynnöt kohdennettiin joissain tapuksissa suoraan varuskuntien päälliköille, jotka eivät laadittujen suunnitelmien mukaisesti vastanneet kyseessä olevan alueen yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta. Varuskuntien päälliköt ilmoittivat virka-apupyynnöistä edelleen omille esimiehilleen tai jopa suoraan Pääesikuntaan, jolloin aluevastuullinen upseeri jäi ilman tietoa omalla vastuualueellaan esitetystä virka-apupyynnöstä.⁴⁴

Johtosuhteiden sekavuuden ja vartioinnin tehostamiseen liittyvien ongelmien lisäksi puolustusvoimien joukkojen katsottiin olevan huonosti varustautuneita väkijoukon hallintaan. Aseita armeijalla riitti, mutta esimerkiksi poliisin käyttämiä kyynelkaasupommeja tai merkintäaineita ei puolustusvoimilla ollut käytössään.⁴⁵

Lakon antamien kokemusten pohjalta alettiin yleislakon jälkeen suunnitella uutta käskyä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. Lähtökohtina olivat toimintojen selkeys ja yksinkertaisuus. Pääpaino tulisi olemaan vartioinnin vahventamisessa, kasarmialueiden puolustamisessa suurten reservien avulla, koottujen osastojen toiminnassa kasarmien ulkopuolella, erikoisaseiden käytössä (kyynelkaasu, merkitsemisvälineet) sekä välittömässä valmiudessa olevissa joukoissa.⁴⁶

⁴² Kansallisarkisto, T26965 Hh5.

⁴³ Kansallisarkisto, T26965 Hh5.

⁴⁴ Kansallisarkisto, T26965 Hh5.

⁴⁵ Kansallisarkisto, T26965 Hh5.

⁴⁶ Kansallisarkisto, T26862 E7.

Muutokset tehtiin vuonna 1957 julkaistuun uusittuun käskyyn yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä. Uuden käskyn uhkamallina olivat entisten sotilaallisten uhkien sijaan yleislakon kaltaiset levottomuudet. Puolustusvoimien tehtävänä oli tukea poliisin työtä vartioiden kohteita, joiden katsottiin olevan erityisen tärkeitä. Myös johtosuhteisiin tehtiin muutoksia, jolloin kaikki virka-apupyynnöt ohjattiin puolustusvoimien komentajan ratkaistaviksi ja ampuma-aseiden käytöstä sekä väkijoukkojen hallinnasta luotiin selkeämmät ohjeet virka-apuosastojen johtajille. Panssariprikaati säilyi edelleen ylijohdon reservinä.⁴⁷

4. JOHTOPÄÄTÖKSET

Puolustusvoimien sisäinen valmiuden kohottaminen sujui loppujen lopuksi ilman suuria ongelmia. Vuoden 1953 operatiivinen käsky maan sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta osoittautui riittäväksi käynnistääkseen ne toiminnot, joilla pystyttiin turvaamaan puolustusvoimien oman toiminnan jatkuminen ja tarvittaessa kyettiin myös antamaan virka-apua poliisille. Virka-avun antamiseen löytyi riittävästi henkilöstöä, mutta virka-apuosastojen varustus soveltui huonosti, tai ei soveltunut ollenkaan joukkojen hallintaan. Aseita puolustusvoimilla kyllä riitti, mutta nykyään ”vähemmän tappaviksi” luokitellut joukkojenhallintavälineet olivat toistaiseksi vain poliisin käytössä.

Varikkojen vartiointin vahventaminen meinasi muodostua kompastuskiveksi sisäistä valmiutta kohotettaessa johtuen epäselvyyksistä lakon alaisuuteen kuuluvista työpaikoista. Tästäkin selvittiin kuitenkin nopeasti paikkaamalla siviilityöntekijöiden jättämät tyhjät paikat sotilailla. Puolustusvoimien oma tiedonhankinta käynnistyi erittäin nopeasti ja sen tarkoitus oli oikean tiedon jakamisen lisäksi saada kokonaiskuva vallitsevasta tilanteesta ja aikaa tarvittavien toimien suorittamiseen. Siviilipukuiset puolustusvoimien palkattuun henkilöstöön kuuluvat tiedustelijat suorittivat mielestäni riskialtista ja informaation kannalta erittäin tärkeää tehtävää osallistuessaan tiedustelijoina joukkokokouksiin ja lakkolaisten järjestämiin pienempiin tilaisuuksiin.

Ylijohdon reservinä toiminutta Panssariprikaatia ei tarvinnut käyttää järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidossa, vaikka sen valmius nostettiinkin muutama tuntiin laajojen levottomuuksien pelossa. Panssarivaunuilla vahvennettu pataljoona, jolla ei ollut käytössään joukkojenhallintaan soveltuvaa välineistöä, olisi mielestäni aiheuttanut toiminnallaan etupäässä lisää levottomuuksia. Puolustusministeri Skog oli varmasti tietoinen puolustusvoimien varustelu-

⁴⁷ Säämänen, 2006, s. 54.

tasosta vähemmän tappavien aseiden osalta ja myös siitä, että joukkojenhallintaan koulutettuja osastoja ei liiemmin tuohon aikaan ollut. Tämän vuoksi en ihmettele Skogin kantaa puhuttaessa armeijan käytöstä yleislakon järjestyksenpidossa. Puolustusvoimien omien kohteiden suojaaminen ei ollut mikään ongelma, sillä jokaisella vartiossa olevalla sotilaalla oli koulutus omaan tehtäväänsä ja selvät ohjeet toiminnasta häiriötilanteessa, mutta siviilialueella tapahtuvat toiminnot olisivat saattaneet aiheuttaa jälleen lisää levottomuuksia ja horjuttaa luottamusta puolustusvoimiin.

Mikäli maassa vallinnut lakkotilanne olisi puhjennut avoimeksi kapinaksi, eivätkä poliisin omat resurssit olisi enää riittäneet yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoon, ainoaksi vaihtoehdoksi olisi jäänyt puolustusvoimien joukkojen käyttö lakkolaisia vastaan. Täytyy muistaa, että vaikka poliisin ja lakkolaisten välisissä yhteenotoissa loukkaantuikin useita henkilöitä, saatiin tilanne kuitenkin aina rauhoittumaan ilman ihmishenkien menetyksiä. Valtaosa väestöstä oli hulinointia vastaan, joten sekin kertoo osaltaan avoimen laajamittaisen kapinan uhan olleen varsin pieni, mutta kuitenkin mahdollinen.

Yleislakko antoi puolustusvoimille hyvän tilaisuuden testata omia sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden säilyttämiseksi laadittuja suunnitelmia. Valmiuden kohottamisen aikana havaitut puutteet ja epäkohdat huomioitiin uudessa vuonna 1957 laaditussa operatiivisessa käskyssä sisäisen järjestyksen ylläpidosta. Uudessa käskyssä kiinnitettiin huomiota muun muassa puolustusvoimien ja poliisin väliseen yhteistyöhön sekä aiemmin sekaviksi havaittuihin johtosuhteisiin tehtäviin muutoksiin.

Lakko oli kokonaisuudessaan opettavainen myös lakkotaistelun aikaisiin järjestyshäiriöihin ja joukkotilaisuuksiin osallistuneille ryhmille. Tiedustelulla ja valvonnalla saatiin tärkeää tietoa poliisin ja puolustusvoimien liikkeistä, jolloin oma toiminta pystyttiin keskittämään sinne, missä järjestystä ylläpitävien viranomaisten voimat olivat heikoimmillaan. Etenkin poliisin toimet olivat koko lakon ajan lakkolaisten tiukan tarkkailun alla eikä puolustusvoimatkaan välttynyt kokonaan tiedustelulta. Poliisi joutui paljastamaan toimintatapojaan joukkotilaisuuksissa jo lakon alkupäivistä lähtien ja näin ollen mellakoita organisoineet tahot pystyivät hyödyntämään kokemuksiaan seuraavia levottomuuksia suunniteltaessa. Poliisin vähäiset resurssit olivat varmasti myös lakkolaisten tiedossa, sillä suurimmissa mellakoissa poliiseja oli määrällisesti liian vähän, josta kertoo muun muassa se, että poliisi joutui turvautumaan patukan sijasta tuliaseisiin, vaikkakaan niillä ei tarvinnut ampua väkijoukkoa kohti.

Mitä seuraamuksia puolustusvoimien aktiivinen käyttö järjestyshäiriöiden hillitsemisessä olisi sitten aiheuttanut? Seurauksia voi vain arvailla, mutta lakkolaisten toimintatavan ja puolustusvoimien resurssien perusteella voidaan tehdä joitain johtopäätöksiä. Todennäköisin vaihtoehto lienee se, että levottomuudet olisivat rauhoittuneet tai jopa loppuneet kokonaan, mutta vain hetkeksi. Lakkolaisten uudelleenjärjestyminen olisi kestänyt ehkä muutaman päivän, jonka jälkeen he olisivat vastanneet voimankäyttöön entistä suuremmalla väkijoukolla ja mahdollisesti tässä vaiheessa olisi myös ammuttu lakon ensimmäiset ihmishenkiä vaatineet laukaukset. Tilanne oli koko maassa levoton, joten poliisin näkyvä vahvistaminen olisi saattanut johtaa erittäin ikävään lopputulokseen ja tämän tutkielman sisältö olisi huomattavasti raskeampi.

Toisena vaihtoehtona pidän vastarinnan osittaista murtumista ja kiistan siirtymistä takaisin poliittiselle tasolle, jolta se aikanaan lähti liikkeelle. Virka-apua annettaessa kehoitettiin kiinnittämään huomiota muun muassa virka-apuosaston kokoon, jottei se houkuttelisi pienuudellaan lakkolaisia hyökkäämään sitä vastaan. Vahva osasto yhdessä poliisin kanssa olisi mielestäni riittänyt rauhoittamaan isonkin väkijoukon. Varma tieto puolustusvoimien osallistumisesta mellakoiden rauhoittamiseen olisi saattanut tukahduttaa usean lakkolaisen hulinointiaikeet. Onneksi joudumme vain arvuuttelemaan lopputulosta.

LÄHDELUETTELO

Julkaistut lähteet:

Kirjallisuus

Skog, Emil: Sosialisti ja patriootti muistelee. Porvoo 1971.

Hentilä, Seppo; Jussila, Osmo; Nevakivi, Jukka: Suomen poliittinen historia 1809-1999.

Suomen puolustusvoimat 1944-1974: Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos. WS Bookwell Oy 2006.

Tasavallan vuodet 1917-1987. Tammi 1987.

Opinnäytteet

Mertanen, Tomi. 2004. Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa. [WWW-dokumentti]. Jyväskylän yliopisto <<http://dissertations.jyu.fi/studhum/951391917X.pdf>>. (Luettu 25.2.2009).

Artikkelit

Auto- ja kuljetusalan lehti 1.3.2006.

Säämänen, Juuso: Puolustusvoimat ja vuoden 1956 yleislakko. Artikkelit Sotilasaikakauslehdessä 11/2006.

Julkaisemattomat lähteet

Kansallisarkisto T26862, T26965.